

نیم روزی در وادی ایمن

احمدنبوی

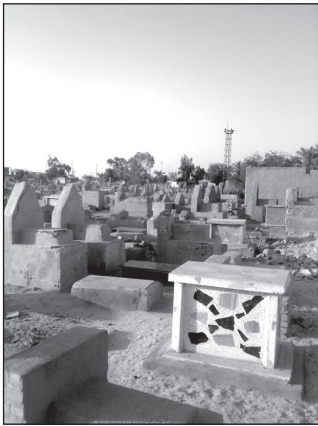
کربلا سرزمینی سرشار از برکت و رحمت الهی است و در پرتو بقعه مبارکه حسینی^۱، شوریدگان و ارادتمندان امام بدان روی می آورند؛ آن سان که بسیاری، شیفته خاک سپاری در جوار پیشوای خویشند. این علاقه، «وادی ایمن» کربلا را، قرن‌ها مدفن دوستداران حسین بن علی^{علیه السلام} ساخته است که «وادی القدیم» بخش باقی مانده آن است. این نوشتار به بهانه معرفی این قبرستان و معرفی چند چهره مدفون در آن نگاشته شده است.

وادی ایمن

وادی ایمن، قبرستان قدیمی و عمومی کربلاست که در جنوب شرقی حرم حضرت عباس علیه السلام قرار داشته و امروزه «الوادی القدیم» بخش باقی مانده آن است. گسترده‌گی وادی ایمن به اندازه‌ای بوده که مزار ابن حمزه طوسی در محله «عباسیه شرقی» کنار خیابان باب طُوریرج، در آن واقع بود و در حال حاضر ساختمان‌ها و خیابان‌های متعددی، میان آن و وادی‌القدیم فاصله ایجاد کرده است.

وادی ایمن به «وادی الصفا» نیز معروف بوده است. استاد سلمان آل طعمه در وصف مسجد حاج میرزا شفیع که مزار سید هاشم جهرمی در آن واقع است، ابیاتی را آورده که به وادی الصفا اشاره می‌کند:

حَبَّذَا این مسجد عالی که آن در کربلاست
قامت افلاکیان در نزد محرابش دوتاست
خواستم آرم مثالی بهر سالتش عقل گفت
مسجد اقصی بود آن که در وادی صفاست^۲

سیمای کنونی وادی‌القدیم، همچون وادی‌السلام نجف است و در قرن‌های گذشته، به دلیل دفن عالمان و مؤمنان، از احترام خاصی برخوردار است.^۳ در حال حاضر این قبرستان در شارع النجف بوده و با چند خیابان محصور شده است. در ضلع شمالی وادی، بارگاه سید محمد جوده قرار دارد^۴ که خیابان مجاور آن نیز به نام او نام‌گذاری شده است.

در دهه‌های اخیر با ساخت «الوادی‌الجدید» در ۵ کیلومتری جنوب کربلا، دیگر کسی را در وادی قدیم به خاک نمی‌سپارند. به بهانه زیارت اهل قبور، عالمان و شیعیان، عصرگاه یکی از روزهای آغازین اسفند ۹۰ به

❖ وادی ایمن، قبرستان قدیمی و عمومی کربلاست که در جنوب شرقی حرم حضرت عباس علیه السلام قرار داشته و امروزه «الوادی القدیم» بخش باقی‌مانده آن است. گسترده‌گی وادی ایمن به اندازه‌ای بوده که مزار ابن‌حمزه طوسی در محله «عباسیه شرقی» کنار خیابان باب طُوریرج، در آن واقع بود.

همراه دوستان تحریریه «فصلنامه زیارت» راهی این وادی شدیم و ضمن قرائت فاتحه، بر سر مزار عالمانی چون شیخ عبدالزهراء کعبی، سید هاشم حداد و نوحه‌خوان شهیر کربلایی ملا حمزه الصغیر (الزغیر)^۵ حضور یافتیم؛ سپس در مسیر بازگشت به حرم، ابن حمزه طوسی را نیز زیارت کردیم. در این مقاله، گزارشی از نیم روز حضور در این وادی است؛ از این رو نخست ابن حمزه طوسی و سپس دو چهره شاخص مدفون در وادی قدیم معرفی می‌شوند.

۱. ابن حمزه طوسی

عمادالدین ابو جعفر محمد بن علی بن حمزه طوسی، فقیه امامی در اواخر قرن پنجم تا اوایل قرن ششم هجری در کربلا می‌زیسته است؛^۶ به گونه‌ای که حوزه کربلا به زعامت ایشان، رقیب «نظامیه بغداد» به شمار می‌رفت. «الوسيلة الی نیل الفضیلة» معروف‌ترین اثر فقهی اوست. ایشان درباره نگارش این اثر که به شیوه فتوایی نگاشته است، می‌نویسد:

من در این کتاب واجبات و محرمات و مکروهات و مستحبات را به شکل

زیبایی تقسیم‌بندی کرده‌ام تا خواننده از خواندن آن خسته نگردد.^۷

این کتاب، یکی از معتبرترین متون فقهی در قرن هفتم هجری نزد شیعیان بوده است و تا پیش از نگارش کتاب «شراعی» به دست محقق حلی و «الارشاد» علامه حلی، در حوزه‌های علمیه متداول و یکی از متون درسی بود. از ابن حمزه، به جز کتاب «الوسيلة» چند اثر دیگر از جمله «الثاقب فی المناقب» و «المعجزات» بر جای مانده است.

ابن حمزه در حدود سال ۵۷۵ هجری در کربلا در گذشت و جنازه او در وادی کربلا به خاک سپرده شد. به گفته آقابزرگ تهرانی، ابن حمزه در کربلای معلی وفات یافت و در بیرون باب النجف، در بقعه مخصوصی که اینک زیارتگاه است، دفن شد.^۸

این بارگاه در جنوب شرقی آستان حضرت ابوالفضل العباس (علیه السلام) در محله عباسیه شرقی، کنار خیابان باب طویریج است. در زیارتی که از بارگاه او داشتیم، ساختمان آن در حال بازسازی بود و ضریح آهنین سبز کوچکی روی قبر او قرار داشت و زائران در حال آمد و شد بودند. گویا در جوار این بقعه مطهر، قبر شریف محمد بن علی بن حمزه بن حسن بن عبدالله بن عباس بن علی بن ابی طالب معروف به «ابن حمزه» قرار دارد. به دلیل همانندی نسب و شهرت، بعضی به اشتباه آنان را یکی دانسته‌اند.^۹ گویا این نکته در اقبال مردم نسبت به این آستان مؤثر بوده است.

در این بخش از مقاله، گزیده‌ای از دستورالعمل^{۱۰} او به فرزندش که در صدر کتاب «الوسیله» مندرج است را بازگو می‌کنیم.

فرزندم! تو را به تقوای الهی و چنگ زدن به ریسمان او و پایبندی به اطاعت از او و پرهیز از نافرمانی او و اخلاص در عمل به آنچه او را خشنود کند، سفارش می‌کنم.

تو را به زیاد اندیشیدن توصیه می‌کنم؛ اندیشه در آنچه که به شناخت و یقینت بیافزاید و در امور آخرت و دین یاریت دهد و مانع از فرو افتادن تو در شبهه‌ها شود و از تمایل به خواسته‌های نفسانی جلو گیرد، و از ارتکاب گناهان باز دارد و مانع از سرعت گرفتن در معاصی شود. مباد که با فریفته شدن، غافل شوی و با اصرار [بر معاصی] سستی پذیری.

ابن حمزه در حدود سال ۵۷۵ هجری در کربلا در گذشت و جنازه او در وادی کربلا به خاک سپرده شد. به گفته آقابزرگ تهرانی، ابن حمزه در کربلای معلی وفات یافت و در بیرون باب النجف، در بقعه مخصوصی که اینک زیارتگاه است، دفن شد.

از خدای سبحان در امور دین و دنیا کمک بخواه، که اگر به او توکل کنی، تو را کفایت کند. همواره قرآن را تلاوت کن؛ در ساعات شب و روز و در حضر و سفر، که قرآن شفا و روشنایی روز جزاست و موجب رهایی در روزی است که قدم ها در آن بلغزد و به حساب بندگان - طبق احکام الهی - رسیدگی شود. تو را ملزم می کنم به عمل به قرآن و مطلع شدن از معانی آن؛ زیرا قرآن شفاعت کننده ای است پذیرفته و سعایت کننده ای است گواهی شده. به سنت پیامبر صلی الله علیه و آله پایبند باش که دل ها را جلا می دهد و موجب آسایش یافتن از غم هاست. به دستورهای ائمه هدی ملتزم باش که آنان به بهشت می خوانند و از آتش دوزخ نگاه می دارند.

تو را به سیرت صالحان و شکار نکات طرفه ایشان و فراگرفتن فواید آنان ملزم می کنم. پیش از آن که به عیب جویی دیگران مشغول شوی، به خودت پرداز. همت خود را بر افزودن به خوبی هایت به کار بر و چنان باش که شناخت [عیب های] خودت، تو را از پرداختن به [عیوب] دیگران باز دارد تا دنیا و آخرت پسندیده شود.

به طلب علم روی آور و همواره ملازم آن باش؛ چرا که علم، مقیاس و میزان و بهترین راه پیروزی و کام یابی است، و تو نتوانی به همه آن دست یابی و به نهایت آن برسی؛ پس دانش هایی را بیاموز که فایده اش بیشتر و منفعتش بسیار و برای آغاز و انجام و دنیا و آخرت نافع باشد.

ملازم فقه باش، ملازم فقه باش، ملازم فقه باش؛ که شرف دنیاست و ذخیره عقبی. تحصیل فقه بر تو آسان نشود، جز با سیرت نیکو و معیشت حلال و اخلاق پسندیده و دوری از بدی ها و به پاداشتن پایه های دین و یقین به قواعد احکام و بزرگداشت امر خدا.^{۱۱}

۲. شیخ عبدالزهره کعبی

شیخ عبدالزهره بن فلاح کعبی (۱۳۳۷ - ۱۳۹۴ق) خطیب مشهور و ادیب شاعر کربلاست که در دهه های اخیر به عنوان سرشناس ترین مقتل خوان، زبانزد شیعیان عرب زبان جهان است. او فن خطابه را نزد شیخ محمد مهدی مازندرانی حائری و شیخ محسن ابوالحب الخفاجی آموخت و آن گاه که خطیبی زبده و توانا گشت، خود را وقف محافل عزای حسینی ساخت. ده ها خطیب را پرورش داد و امروزه خطبای حسینی بسیاری با سبک و سیاق او سخنرانی می کنند.

کعبی به تدریس هم اشتغال داشت و از سجایای بالای اخلاقی برخوردار بود، او در کمک‌رسانی به مستمندان اهتمام خاص داشت. کعبی شاعری گزیده‌سرا بود که به زبان عربی فصیح و نیز به گویش محلی، شعر می‌سرود و غالب سروده‌هایش را بر منبرهای حسینی می‌خواند. درباره زندگی پربرکت این خطیب برجسته، نکات ذیل لازم به ذکر است:

الف. مقتل خوانی

مهم‌ترین امتیاز شیخ عبدالزهره کعبی، مقتل خوانی در دو مناسبت محرم و صفر است. نخست او در صبح عاشورا در کربلای مقدس، بخش نخست «مقتل الحسین (علیه السلام)» را که اشاره به واقعه شهادت امام حسین (علیه السلام) و یاران شهیدش است، می‌خواند؛ مقتل خوانی او دو ساعت طول می‌کشید و او با تکیه بر محفوظات خود آن را ایراد می‌نمود. سپس بخش دوم مقتل را که به حوادث اسارت خاندان امام حسین (علیه السلام) و وقایع پس از آن بود را نیز در روز اربعین، در حسینیه تهرانی‌های کربلا بیان می‌کرد. طنین این دو مقتل خوانی تاکنون در عاشورا و اربعین، محور مجالس حسینی در کربلا و سایر شهرهای شیعی و رسانه‌های صوتی و تصویری است و او را مبتکر مقتل خوانی باید معرفی کرد.

متن کتاب «قتیل العبرات»، مقتل خوانی شیخ عبدالزهره کعبی است. این کتاب و ترجمه فارسی آن^{۱۱} بارها منتشر شده است. شهید کعبی همچنین این افتخار را داشت که هر سال در شب ۲۱ ماه مبارک رمضان، در مسجد کوفه، مقتل امیر مؤمنان امام علی (علیه السلام) را ایراد کند که با اصرار مرحوم سید محمد کاظم قزوینی منتشر گردید.

مهم‌ترین امتیاز شیخ عبدالزهره کعبی، مقتل خوانی در دو مناسبت محرم و صفر است. نخست او در صبح عاشورا در کربلای مقدس بخش نخست «مقتل الحسین (علیه السلام)» را که اشاره به واقعه شهادت امام حسین (علیه السلام) و یاران شهیدش است، به مدت دو ساعت می‌خواند.

ب. ماجرای قصیده ابن العرندس

ابن العرندس حلّی (متوفای ۸۴۰ ق)^{۱۳} از شعرای مشهور شیعه است که اشعار متعددی را در سوگ سالار شهیدان علیه السلام سروده است. قصیده «رائیه» او شهرت فراوانی دارد. علامه امینی قصیده ابن العرندس را در کتاب شریف الغدیر آورده و چنین بیان می‌کند:

در میان اصحاب ما چنین معروف است که در هر مکانی این قصیده خوانده شود، موجب تشریف‌فرمایی حضرت حجت منتظر به آن مکان می‌شود.^{۱۴}

چند بیتی از این قصیده از این قرار است:

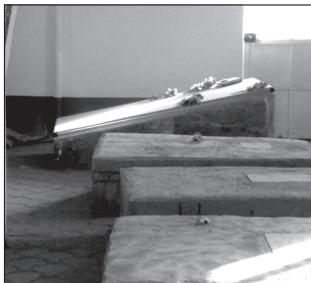
أَيُّقْتَلُ ظَمَانًا حَسِينَ بَكْرِبَلًا
وَفِي كُلِّ عَضْوٍ مِنْ أُنَامِلِهِ بَحْرٌ؟
وَالِدَةُ الشَّاكِي عَلَى الْحَوْضِ فِي غَدٍ
وَفَاطِمَةُ مَاءِ الْفِرَاتِ لَهَا مَهْرٌ

آیا حسین علیه السلام در کربلا تشنه لب کشته می‌شود در حالی که در هر بندی از انگشتان او دریایی موج می‌زند؟! و با آن که پدرش در روز رستاخیز، مردم را از حوض کوثر سیراب می‌کند و آب فرات، مهریه مادرش فاطمه علیها السلام است؟!^{۱۵}

شیخ عبدالزهرّاء کعبی درباره آشنایی اش با این قصیده و خواندن آن در جوار بارگاه حسین بن علی علیه السلام چنین می‌گوید:

یک روز بعد از ظهر وارد صحن مطهر امام حسین علیه السلام شدم؛ شخصی در مقابل یکی از حجره‌های صحن شریف کتاب‌های مذهبی می‌فروخت و من با وی سابقه آشنایی داشتم. چون مرا دید، گفت: کتابی دارم که شاید برای شما نافع باشد و در آن اشعاری وجود دارد که زینده شماست. قیمتش این است که یک بار آن را برایم بخوانی. آن اشعار، گمشده من بود و مدتی در جست‌وجوی آن بودم. کتاب را گرفتم و هنگامی که به خواندن آن مشغول بودم، ناگهان دیدم سیدی از بزرگان عرب در برابرم ایستاده و به اشعار من گوش می‌دهد و گریه می‌کند. چون به این بیت رسیدم که می‌گفت:

أَيُّقْتَلُ ظَمَانًا حَسِينَ بَكْرِبَلَاءِ
وَفِي كُلِّ عَضْوٍ مِنْ أُنَامِلِهِ بَحْرٌ

◆ علامه امینی قصیده ابن العرندس را در کتاب شریف الغدیر آورده و چنین بیان می‌کند: در میان اصحاب ما چنین معروف است که در هر مکانی این قصیده خوانده شود، موجب تشریف‌فرمایی حضرت حجت منتظر عجل‌الله فرجه به آن مکان می‌شود.

گریه آن بزرگوار شدید شد و رو به ضریح امام حسین علیه السلام نموده، این بیت را تکرار می‌فرمود و همچون مادر جوان مرده می‌گریست. همین که اشعار را به پایان رساندم، دیگر آن بزرگوار را ندیدم. برای دیدن ایشان از صحن خارج شدم تا شاید آن جناب را ببینم، ولی ایشان را ندیدم. به هر کجا رو کردم، اثری نیافتم. در آن هنگام به یقین دانستم او حضرت حجت و امام منتظر بوده است.^{۱۵}

یکی از عالمان معاصر کربلا از شیخ عبدالزهره کعبی این نکته را پرسید که آیا شما خود این موضوع را (حضور امام زمان به هنگام خواندن قصیده ابن عرندس) امتحان کرده‌اید؟ گفت: آری، مجلسی بود در کربلا در خیابان حضرت عباس علیه السلام که مجلس بی‌ریایی بود من شروع کردم به خواندن این قصیده؛ ناگاه متوجه شدم آقایی وارد مجلس شد و مجلس حال دیگری به خود گرفت و پس از پایان قصیده دیگر او را ندیدم.^{۱۶}

ج. شهادت

حریت و آزادگی شیخ عبدالزهره کعبی و تلاش خستگی‌ناپذیر او در احیای عزای حسینی، برای رژیم بعثی قابل تحمل نبود و سرانجام او را پس از انجام یک سخنرانی، به وسیله قهوه، مسموم کرده و به شهادت رساندند. در دیداری که با حجت‌الاسلام والمسلمین آقای داعی‌الحق داشتیم، او به شهادت ایشان با این کیفیت تصریح کرد.

پیکر این شهید در شام شهادت حضرت زهراء علیه السلام در وادی قدیم به خاک سپرده شد. امروزه با همت آستان حسینی، بر روی مرقد او اتاقی ساخته شده و مزارش محل آمد و شد دوستداران اباعبدالله الحسین علیه السلام است.

۲. سید هاشم حداد

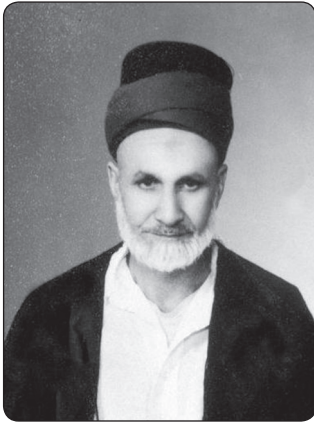
به فاصله اندکی از مزار شیخ عبدالزهره کعبی، مزار عارف بزرگوار سید هاشم حداد قرار دارد. قبر سید در یک فضای باز واقع است و اطراف قبر موزاییک شده و چند تکه فرش و حصیر کنار مزار او پهن کرده بودند. چند تصویر کوچک و بزرگ نیز در اطراف قبر نصب شده بود.

سید هاشم گرچه تا سیوطی بیشتر نخوانده بود، اما با سفر به نجف اشرف، با آیت‌الله سید علی قاضی طباطبایی انس پیدا کرد و گمشده خویش را در این مرد الهی یافت. او دو سال در کنار قاضی بود و سپس روانه کربلا شد و در آهنگری (نعل‌بندی) مشغول شد و از این رو به «حداد» شهرت یافت. ارتباط او با مرحوم قاضی ۲۸ سال ادامه داشت. سید هاشم همدم حضور هفتگی سید در شب‌های جمعه بود؛ زیرا هرگاه آیت‌الله سید علی قاضی به کربلا می‌رفت، در منزل وی سکنی می‌گزید.

سید هاشم حداد شاگردان سلوکی بسیاری داشت و شخصیت‌های بسیاری با او انس داشتند که از چهره‌هایی همچون حضرات آیات دستغیب، کشمیری، سید مصطفی خمینی، سید احمد فهری و به‌خصوص سید محمدحسین حسینی تهرانی می‌توان یاد کرد. کتاب «روح مجرد» تألیف علامه طهرانی، شرح زندگی این عارف است.

کنار قبر سید هاشم حداد به یاد خاطره‌ای مندرج در کتاب «روح مجرد» افتادم که به ارتباط و علاقه شهید مطهری با سید هاشم حداد اشاره دارد. علامه تهرانی وقتی از سفر سید به تهران یاد می‌کند، چنین می‌نویسد:

بنده جناب مطهری را خبر کردم و ایشان به منزل بنده در احمدیه دولاب تشریف آوردند و در مجلس عمومی ملاقات انجام شد. سؤالاتی نیز از ناحیه مرحوم مطهری شد که ایشان پاسخ دادند. مرحوم مطهری شیفته ایشان شد و کأنه گمشده خود را این‌جا یافت. سپس مرتبه دیگر آمد و باز ساعتی در این اطاق عمومی بیرونی با هم سخن و گفت‌وگو داشتند. آن‌گاه صدیق ارجمند مرحوم مطهری به بنده گفت: آیا ممکن است حضرت آقا به من یک ساعتی وقت بدهند تا در خلوت و تنها با ایشان ملاقات داشته باشم؟ عرض کردم: اشکال ندارد. ایشان وقت می‌دهند و مکان خلوت هم داریم. به حضرت آقا عرض کردم، فرمودند: مانعی ندارد؛ بیاید و هر سؤالی که دلش می‌خواهد بپرسد. در بالای بام منزل،

به فاصله اندکی از مزار شیخ عبدالزهره کعبی، مزار سید هاشم حداد قرار دارد. قبر سید در یک فضای باز واقع است و اطراف قبر موزاییک شده و چند تکه فرش و حصیر کنار مزار او پهن کرده بودند. چند تصویر کوچک و بزرگ نیز در اطراف قبر نصب شده بود.

معمولاً اطاق کوچکی برای اثاثیه و لوازم بام بنا می‌کنند.

حقیر مکان خلوت را آن اطاق قرار داده و ساعتی را آقا معین فرمودند برای فردا که بیاید و ملاقات خصوصی داشته باشیم. در موعد مقرر مرحوم شهید مطهری آمدند... چون ساعت به سر رسید و آقا پایین آمدند و مرحوم مطهری پشت سرشان بود، من دیدم مطهری به قدری شاد و شاداب است که آثار مسرت از وجناش پیداست. آنچه میان ایشان و حضرت آقا به میان رفته بود، من نه از حضرت آقا پرسیدم و نه از آقای مطهری، و تا این ساعت هم نمی‌دانم؛ ولی مرحوم مطهری هنگام خروج آهسته به حقیر گفتند: این سید حیات بخش است.^{۱۷}

در این کتاب اشاره شده است در سفری که مرحوم مطهری به عتبات عالیات مشرف شدند، نشانی منزل حاج سید هاشم را به ایشان دادم و در کربلا دو بار به محضرشان مشرف شده‌اند: یک بار ساعتی خدمتشان می‌رسند و بار دوم روز دیگر صبحانه را در آن جا صرف می‌کنند. مرحوم مطهری در مراجعت از این ملاقات‌ها بسیار مشعوف بودند و این نکته را می‌فرمودند:

یک بار که خدمتشان بودم، از من پرسیدند: نماز را چگونه می‌خوانی؟ عرض کردم: کاملاً توجّه به معانی کلمات و جملات آن دارم. فرمودند: پس کی نماز می‌خوانی؟! در نماز توجّه به خدا باشد و بس! توجّه به معانی مکن!^{۱۸}

سید هاشم حداد ۸۶ سال عمر کرد و در رمضان ۱۴۰۴ قمری در گذشت و در وادی قدیم دفن شد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. امام صادق علیه السلام فرمودند: «کنار وادی ایمن که حق تعالی در قرآن فرموده، همان فرات بوده و مقصود از «بقعه مبارکه» کربلا و از «شجره» وجود مقدس حضرت علیه السلام می‌باشد». ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۴۸. این روایت ناظر به آیه ۳۰ سوره قصص است: «فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ».
۲. آل طعمه، تراث کربلا، ص ۲۱۷.
۳. بسیاری از علماء، برجستگان دینی، مؤمنان و صالحان در این وادی مدفون هستند؛ از جمله عالم بزرگوار ملا امین شیرازی از مدفونین این وادی است. آیت‌الله سیدعباس کاشانی، او را از اوتاد علما و از بزرگان اقیاء کربلا می‌دانست (رجل العلم والتقی، ص ۱۸). یکی از عالمان بزرگ در باره یکی از دفن‌شدگان در وادی ایمن در کربلا می‌گوید: امیرالمؤمنین علی علیه السلام هر شب جمعه برای زیارت فرزندش حضرت سیدالشهدا علیه السلام به کربلا می‌آیند و چون به وادی ایمن می‌رسند، حمد و سوره‌ای خوانده، ثواب آن را نثار روح خفتگان در این وادی می‌کنند و در بازگشت از زیارت، همین عمل را تکرار می‌کنند. همچنین به هنگام گذشتن از وادی السلام به قصد رفتن به کربلا و بازگشت به نجف نیز حمد و سوره‌ای خوانده، ثواب آن را به خفتگان در این وادی هدیه می‌کنند. آن عالم از زبان شخص مدفون در وادی ایمن می‌گفت: پس از قرائت حمد و سوره از سوی امام علیه السلام فرشتگان ثواب آن را میان مدفونین در این قبرستان تقسیم می‌کنند و ثوابی که سهم من می‌شود، تا شب جمعه بعدی، مرا از خیرات همگان و هر ثوابی بی‌نیاز می‌کند.
۴. بارگاه سید محمد السید جوده بن السید علوش (متوفای ۱۳۱۲ق) با مساحتی حدود ۱۰۰ متر مربع ساخته شده است و در وسط آن ضریح سبزرنگی قرار دارد. این مکان در دوره حیات سید جوده محل تجمع خاندان بنی اسد در روز ۱۳ محرم (روز دفن اجساد شهدای کربلا) بوده است؛ به گونه‌ای که همه ساله عشیره بنی اسد عزای «دفن الاجساد» را از این مکان آغاز می‌نمود و این عزایم تاکنون ادامه داشته و زنان بنی اسد از این مکان دسته عزای خود را تا حرم آغاز می‌کنند.
۵. حمزة بن عبود بن اسماعیل السعدی، معروف به «ملا حمزه الزغیر» در سال ۱۹۲۱ میلادی در کربلا متولد شد. این مداح (رادود) حسینی، به عربی و فارسی مجالس عزای حسینی را اداره می‌کرد و نوارهای مداحی او هنوز جذابیت و اقبال خود را حفظ کرده است. وی در دهه هفتاد درگذشت؛ او را پس از وفات در خواب دیدند، از وی پرسیدند که در آن عالم کجا هستی؟ گفت: اینجا مرا دربان امام حسین علیه السلام قرار داده‌اند.
۶. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۳، ص ۳۶۸ - ۳۷۰، مقاله ابن حمزه، نوشته احمد پاکتچی.
۷. ابن حمزه، الوسيله، ص ۴۳.

۸. «و توفی بکربلاء و دفن فی خارج باب النجف فی البقعة التي یزار فیها» آقابزرگ تهرانی، الذریعه، ج ۵، ص ۵.

۹. دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۶۵.

۱۰. علی بن موسی بن طاووس (متوفای ۶۶۴ ق) در کتاب «کشف المحجّة لثمره المهجّة» که خطاب به فرزنداناش نوشته، به این دستورالعمل اشاره کرده است و انگیزه اش را از تألیف آن، پیروی از عالمانی چون ابن حمزه می‌داند. (ابن طاووس، کشف المحجّة لثمره المهجّة، فصل عاشر، ص ۵).

۱۱. الوسيله، ص ۴۲.

۱۲. ر.ک: عبدالزهراء کعبی، کشته اشک، ترجمه عبدالهادی بروجردی، تهران، اطلاعات ۱۳۷۵. این مقتل ترجمه شده، پیش تر با نام «عاشورا سراپردهی راز» در قالب برنامه‌ای رادیویی، از سال ۱۳۵۹ تاکنون هر ساله در روز عاشورا از صدای جمهوری اسلامی ایران پخش می‌شده است. مترجم در سال ۱۳۵۹ به جای اشعار عربی کتاب، از سروده‌های عمان سامانی بهره می‌گرفت.

۱۳. شیخ صالح بن عبدالوهاب بن عرندس حلّی، مشهور به «ابن العرندس» یکی از فقها، محدثین و شعرای مشهور شیعه در قرن نهم هجری است که قصاید وی در مدح، منقبت و سوگن ائمه طاهرین علیهم‌السلام به ویژه امام حسین علیه‌السلام معروف است. مزار او در در حله، محل زیارت شیعیان است. (امینی، الغدیر، ج ۷، ص ۲۴ - ۲۷).

۱۴. «و من شعر شیخنا الصالح رائیة اشتهر بین الأصحاب أنّها لم تقرأ فی مجلس إلاّ و حضره الإمام الحجّة المنتظر عجل الله تعالی فرجه». الغدیر فی الکتاب و السنه و الادب، ج ۷، ص: ۲۵.

۱۵. ر.ک: قاضی زاهدی، شیفتگان حضرت مهدی (عج)، ج ۳، ص ۱۷۲؛ پورسید آقایی، میر مهر، ص ۱۱۱.

۱۶. ر.ک: شیفتگان حضرت مهدی (عج)، همان.

۱۷. تهرانی، روح مجرد، ص ۱۶۰.

۱۸. همان، ص ۱۶۲.